

РАДУНІЦА ЯК ХАРАКТЭРНЫ ПРЫКЛАД СІНТЭЗУ ЯЗЫЧНІЦКІХ І ХРЫСЦІЯНСКІХ ЭЛЕМЕНТАЎ У КУЛЬТУРЫ БЕЛАРУСАЎ

Канд. гіст. навук, дац. С. А. Юрыс

Гомельскі дзяржаўны тэхнічны ўніверсітэт імя П. В. Сухого, Беларусь

Беларускаму этнасу ўласцівы цэлы шэраг спеэфічных рыс, якія выпякаюць з месцазнаходжання займаемай ім тэрыторыі, унікальнасці гістарычнага шляху развіцця, своеасаблівасці духоўна-ментальных структур і архетыпаў свядомасці. Большасць рытуальных дзеянняў дахрысціянскіх культураў на Беларусі, як і ў іншых землях звязана з падтрымкай дыялога «чалавек» – «прырода». Мэтай устанаўліваемай сувязі з'яўляецца спроба чалавека абаперціся на магутныя прыродныя сілы, каб тыя спрыялі вынікам яго працы на зямлі. Аднак не толькі сілы прыроды хацеў схіліць на свой бок чалавек, але і моц і вартасці продкаў. У каляндары старажытнага насельніцтва Беларусі дзен ушанавання памершых было значна больш, чым мы шануем сёння. Сярод іх субота перад Масленіцай, першая, другая і трэцяя суботы Вялікага посту, субота перад Тройцай. Найбольш пашыранымі сярод беларусаў былі менавіта Дзяды і Радуніца [1, с. 32].

Старажытныя культы пацясняюцца хрысціянствам, але з культурнай прасторы яны знікаюць не цалкам. У панядзелак Фамінога тыдня (другі тыдзень пасля Пасхі), радзей у аўторак, у Расіі адзначаецца Радуніца. У гэты дзень праходзіць памінанне памерлых на саміх могілках, тут жа налажваецца памінальны стол. У беларусаў Радаўніца адзначаецца, як правіла, ў аўторак пасля вялікоднага тыдня. Панядзелак жа на Фаміным тыдні ў беларусаў называецца Жывая Радуніца. Такая назва за ім замацавалася, можа, таму, што назаўтра, у аўторак, будзе Мертвая Радуніца, людзі будуць успамінаць памерлых продкаў. Беларусы абавязкова адзначаюць Радуніцу ў аўторак, таму што гэта дзевяты дзень пасля Пасхі. Дзень, як і месца падзеі вызначаны дакладна. На дзевяты дзень душа памерлага пакідае месца, дзе прайшло зямное жыццё чалавека. Могілка ж з'яўляліся не столькі месцам фізічнага захаранення памерлых, колькі рытуальным месцам сустрэчы з імі.

Паходжанне назвы «радуніца» (радаўніца) выводзяць ад розных слоў: ад ведыйскага *radanh* (ахвяразнаўства), літоўскага *gauda* (галашэнне), ад агульнаславянскіх слоў «род», «радзіца» і г. д. Радуніцу прынята лічыць язычніцкім святам усходніх славян. Даследчык В. Дзеружынскі лічыць радуніцу беларускай з'явай на той падставе, што продкі большасці еўрапейскіх народаў, у тым ліку фіна-ўгорскіх плямен, займаючых тэрыторыю Цэнтральнай Расіі, спалвалі памерлых. Хрысціянства, якое ўвяло забарону на крэмацыю, вядома не магло прывесці да развіцця абраднасці Радуніцы. На тэрыторыю Расіі свята пашырылася разам з перасяленнем некалькі дзесяткаў тысяч рамеснікаў з беларускіх зямель у Маскоўскую дзяржаву, куды іх пагналі ў вайну 1654–1667 гг. Звычай хараніць памерлых і наведваць магілы, адзначае Дзеружынскі, зарадзіўся і пашырыўся з Цэнтральнай і Заходняй Беларусі, Мазовіі. Таму, магчыма, тэрмін «Радуніца» паходзіць ад назвы ракі Радунь. Гэту тэрыторыю нашы продкі лічылі «цэнтрам збора ўсёпшых душ» [2, с. 156].

Язычніцкае паходжанне Радуніцы не выклікае сумненняў. Першыя пісьмовыя сведкі пра Радуніцу, праўда, не як пра абрад, а як пра каляндарную дату, утрымліваюцца ў Тройцкім летапісе. Распавядаючы пра нападзенне Літвы на Пераяслаўль у 1372 г., летапісец адзначае, што яно адбылося пасля Вялікадня на другім тыдні, у аўторак, па Радуніцы.

Чацверг святога тыдня ў некаторых мясцінах Беларусі называецца «наўскім» – дадзены тэрмін азначае пакойнікаў і ўвогулле духаў, або «вялікаднем мертвых». Так, у

Лаўрэнцьеўскім летапісе пад 1092 г. распавядаецца, як бесы ўязвлялі людзей «и человеци глаголаху: яко навье бьютъ полочаны» [3, с. 179].

Пасля заўпакойнай літургіі ці паніхіды ў царкве родзічаў паміналі на могілках. Прыбіралі магiлы блізкіх, расцілалі абрусы для памінальнай трапезы, прычым запрашалі на пачастунак і пакойных родзічаў: «Святыя радзіцелі, хадзіце, хадзіце к нам есці, што Бог даў!».

Пасля гэтага усе «хрыстасаваліся з памерлымі». Гаспадыня асвячонам яйкам праводзіла на магiле крэст, пасля яйка ачышчалі. Шкарлупкі клалі на магiлу, а яйка дзялілі на ўсіх прысутных, як сімвал новага жыцця. Калі ж паміж сустракаемым і мінулагаднім Вялікаднем у сям'і здаралася гора – паміраў нехта з суродзічаў першага калена сваяцтва, то яйкі ў чырвоны колер не фарбавалі. Іх проста варылі і пакідалі белымі або распісвалі фарбамі сіняга, чорнага, або зяленага колеру [1, с. 67]. Прыблізна адна трэць чаркі гарэлкі адлівалася на магiлу, кожным з прысутных, па чарзе, у парадку атрымання чаркі. Калі чарка абыходзіла ўсіх, астатак з яе зноў-такі вылівалі на магiлу – атрымоўваўся замкнены круг, што сімвалізавала аб'яднанне рода вакол продкаў. Такі звычай адзначае і вядомы беларускі этнограф, шырока выкарыстоўваемы ў XIX ст., А. Я. Багдановіч. «В этот день хозяйки обязательно пекут грибки, то есть толстые блины из пшеничной муки, на масле и яйцах; запасаются водкой; к этому прибавляются куличи, яйца, сыр, масло и другие остатки пасхальных яств. Все это, завязанное в скатерть, несут на кладбище; там покрывают скатертью могилу, которая к этому дню приводится в порядок, и расставляют на ней принесенное. Что не съедят, оставляют на могиле; на нее же льют водку, если покойник любил выпить, сыплут табак, если он был курильщик или нюхальщик» [4, с. 46]. Мэта дадзенай дзеі была менавіта накармаць продкаў, а не проста адзначыць адзін з дзен памінавання і ўспамінаў памерлых. Не можна было і чапаць зямлю пасля таго, як яна заснула на зіму, гэта значыць ад пакраваў (14.10) і да Радуніцы. У гэты час тасама не трэба было налажваць вялікія святы на свежым паветры, на зямлі, асноўныя святочныя мерапрыемствы пераносяцца ў хату. Пасля ж Радуніцы, заручэння дапамогай ад продкаў, ад рода, можна і пачынаць новы сельскагаспадарчы цыкл. Такім чынам, у Радуніцы выдзяляюцца дзве розных дзеі. Гэта язычніцкая трызна, якая спалучаецца з хрысціянскім памінаваннем.

Рэспубліка Беларусь адзіная ў свеце краіна, дзе Радуніца афіцыйна абвешчана святочным днём. Святкаванне Радуніцы і ў сучаснасці застаецца адной з асноўных традыцый жыхароў Беларусі. Напрыклад, у гэты дзень у 2008 г. могілкі навясціла больш 1,6 млн чалавек, што з'яўляецца вельмі значным паказчыкам для краіны з насельніцтвам каля 9,8 млн.

Парушэнне старога культа звязана з прыходам новай рэлігіі. Ломка язычніцкага культу азначае замену асноўных ідэй ўспрымання і асэнсавання навакольнага свету новымі ідэямі. Пераасэнсаваныя новым веравучэннем рэшткі культа, працягваюць існаваць, тым ці іншым чынам увайшоўшы ў культуравыя дзеі новай рэлігіі. Выжыванне элементаў язычніцтва ў культурнай прасторы беларусаў стала магчымым таму, што яно несе ў сябе архетыпічныя уяўленні беларускага этнасу. Менавіта архетыпічныя ўяўленні з'яўляюцца той асновай, якая надае спецыфіку нацыянальным каштоўнасцям.

ЛІТАРАТУРА

1. Крук, Я. Сімволіка беларускай народнай культуры / Я. Крук. – Мінск, 2003.
2. Деружинский, В. В. Тайны белорусской истории / В. В. Деружинский. – Мінск, 2010.
3. Карский, Е. Ф. Белорусы : в 3 т. / Е. Ф. Карский. – Мінск, 2007. – Т. 3.
4. Богданович, А. Е. Пережитки древнего мирозерцания у белорусов : этнограф. очерк / А. Е. Богданович. – М., 2009.